

I samlingen finns också en text som egentligen är ett referat. Det brev som kanslern Laurentius Andreae år 1524 skrev till munkarna i Vadstena kloster har tidigare ofta citerats, även av Martling själv. Problemet är att alla dessa så kallade citat egentligen är ett textnära refererat som ytterst härrör från Lars Anton Anjous *Svenska kyrkoreformationens historia* I (s. 127-129) från 1850 som av någon anledning har försetts med citationstecken vilket har medfört att många sentida författare har utgått från att det rört sig om en översättning.

Texturvalet är relativt allsidigt. Utgivaren gör en viktig insats då han tar med olika fornkyrkliga versioner av *Apostolicum* och därvid tar upp textkritiska anmärkningar. Positivt är också att urvalet inte är alltför evangelisk-lutherskt orienterat utan att texter som belyser den katolska kyrkans ansatser till reform före 1517 finns med samt att även många viktiga katolska och anglikanska dokument från 1600- och 1700-talen har infogats. Det råder även en viss allsidighet när det gäller texter som berör folkligt fromhetsliv. Detta blir påtagligt då Gustav II Adolfs kungaförsäkran från 1611 direkt följs av en källa från Växjö domkapitel rörande en småländsk skilsmässa från 1613. Betydelsefullt är också att folkliga källor som himmelsbrev och förskrivningar till Djävulen finns med.

Trots den breda ansatsen kan man emellertid sakna några enstaka grupper av texter. Det finns inga texter som belyser kyrkorna i Grekland och Ryssland och inte heller några källor från 1800- och 1900-talets svenska frikyrkorörelse. Texter författade av exempelvis Catherine Booth eller Nelly Hall hade kunnat belysa både viktiga kvinnoinitiativ och frikyrkotraditioner från denna period. Noteras kan också att inga gnostiska texter (exempelvis från det nyöversatta Thomasevangeliet) finns med och inte heller några texter från det tidiga eremit- och klosterväsendets historia. Mer förvånande är att det inte finns med en enda text från andra Vatikanconciliet eller från Svenska kyrkan efter 1929.

De kommentarer som inleder varje text är väl genomarbetade, sakliga och dessutom lagom långa. De fyller också funktionen att skapa intresse för den beskrivna texten. I några fall går det att fundera över ord- och rubrikval. Det går visserligen att hävda att det efter Västerås riksdag 1544 växer fram en territorial- eller landskyrka i det svenska riket, men att använda sig av uttrycket ”den svenska nationalkyrkans födelse” känns i detta sammanhang lite anakronistiskt. På samma sätt blir det lite märkligt att tala om ”Church of England” redan i Gregorius den stores brev till Augustinus av Canterbury från år 601. Frågan är också vad en skånsk translation (skrinläggning) från 1383 gör under rubriken ”Sveriges kyrka” (Skåne var vid denna tid en del av det danska riket). I några enstaka fall hade jag också önskat lite mer källkritisk diskussion. Det är exempelvis diskutabelt om det av Eusebios refererade brevet från Pontius Pilatus till

kejsar Tiberius skall befinna sig under rubriken ”Ut-omkristna dokument” då det snarast bör hänföras till kyrklig legendbildning.

Den i kyrkohistorien inte insatte läsaren kan också riskera att missförstå faktauppgiften på s. 136, där det anges att påven i Avignon på 1300-talet ”satt som den franske kungens fänge”. Detta bildspråk kan få läsaren att tro att påven verkligen hade blivit inspärrad i ett fängelse i Avignon!

Enbart ett fåtal faktafel har noterats. Det sista svenska avlatsbrevet, som utfärdades av Skarabiskopen Magnus Haraldsson, dateras på två ställen (båda på s. 282) till 1548, men det är egentligen utfärdat 1528. Ett annat tryckfel finns på s. 398 där den av Paulus VI år 1968 utfärdade encyklikan *Humanae vitae* dateras till 1986.

Boken utgör frukten av ett omfattande arbete och kan fungera väl för den kyrkohistoriskt intresserade läsare som behöver få en omedelbar överblick över en viss text utan att behöva konsultera universitets- eller folkbibliotek. Visserligen begränsas möjligheterna att fördjupa sig i texterna av att det inte finns någon angivelse om var texterna kommer från eller vilka som har översatt dem, men genom sitt breda anslag kommer boken säkerligen att inspirera många till ett fortsatt studium av denna typ av texter.

Martin Berntson
FD, Jönköping

P. Kuhn (red.): *Gespräch über Jesus: Papst Benedikt XVI. im Dialog mit Martin Hengel, Peter Stuhlmacher und seinen Schülern in Castelgandolfo* 2008 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2010), 137 sid.

Varje år i början av juli lämnar påven Roms larm och jäkt för att tillbringa några månader i den friska bergsluften i Castel Gandolfo. Där kopplar han av med promenader, andlig läsning och författandet av en och annan encyklika eller bok. På programmet står också den årliga studiedag till vilken Joseph Ratzinger samlar sin ”Schülerkreis” av gamla doktorander, habilitanter och vetenskapliga assistenter kring något teologiskt tema. När ämnet 2008 var evangeliernas och historiens Jesus, inbjöds två professores emeriti från den evangeliska teologiska fakulteten i Tübingen, Martin Hengel och Peter Stuhlmacher, att hålla varsitt anförande. Peter Kuhn, som var Ratzingers assistent i Regensburg och som sedermera blivit professor i judaistik, har redigerat denna lilla bok, som innehåller de båda exegeternas föredrag, de åtföljande diskussionerna i polerad form och den predikan som ärkebiskopen av Wien, kardinal Christoph Schönborn, höll i påvens närvaro under söndagsmässan dagen efter seminariet. Boken fungerar som en aptitretare inför den åstundade andra volymen av påvens *Jesus från Nasaret*.

Hengel reflekterar i sitt föredrag över grundläggande frågor i anslutning till boken *Jesus und das Judentum*, som han och Anna Maria Schwemer utgav 2007. Hengel (som avled sommaren 2009) var en av vår tids giganter i sitt ämne, och han lyckas här på några få sidor sammanfatta sin syn på Jesusforskningen. Han slår fast att all historieskrivning består i hypoteser, att källmaterialet om Jesus är så fragmentariskt att det inte tillåter några absoluta slutsatser och att varken radikal reduktionism eller konservativa harmoniseringsförsök gör traditionsstoffet rättvisa. Han redogör så för sin syn på evangeliernas tillkomst och historiska värde. Den klassiska formkritiken vill Hengel inte förkasta i dess helhet, men han avvisar tanken på att evangelierna skulle vara kreativa skapelser av anonyma kollektiv. Slutligen kommer Hengel till sin hjärtefråga: Jesu messianitet. Mot 1900-talets dominerande tyska forskningstradition hävdar han emfatiskt att den historiske Jesus gjorde anspråk på att vara just Messias. Det är till och med plausibelt, menar Hengel, att Jesus gick sin död till mötes med en självförståelse som Herrens tjänare i Jesaja 53 – även om vi här har nått gränsen för vad vi historiskt kan mena oss veta om Jesus.

Där Hengel drar gränsen för vetandet tar Stuhlmacher vid och ägnar sitt anförande åt Jesu lidande och död. Stuhlmacher ser inga skäl att frånerkänna Jesus de ord med vilka han enligt evangelierna har uttytt sin egen förestående död. Tanken på martyrdöden som ett ställföreträdande offer finns i den tidiga judendomen, och Jesu lidandesförutsägelser har sina rötter i Deuteronomi. Jesus ger sig själv som ”lösen” för sitt folk Israel, som ett ”skuldoffer”. Denna självförståelse bekräftas enligt Stuhlmacher av två avgörande händelser: tempelrensningen, då Jesus symboliskt avskaffar den offerkult som han redan betraktar som verkningslös, och den sista måltiden, vid vilken han talar om sitt blod som ett sonande offer.

Det här är en bok som för mig är givande på åtminstone tre olika sätt. Till att börja med är det exegetiska perspektivet intressant. Påven har valt att bjuda in två bibelvetare som brukar betecknas som ”konservativa”; det man finner i dessa föredrag speglar knappast bredden i aktuell Jesusforskning. Ändå anar man en skillnad i framtoning hos de två exegeterna. Hengel positionerar sig noggsamt som en kritisk forskare och får i den efterföljande diskussionen ibland markera mot deltagarnas väl naiva tillnärmning till texterna (38, 51, 56). Stuhlmacher intar medvetet en minoritetsuppfattning och ifrågasätter mer genomgripande den historisk-kritiska exegetikens vetenskapsteoretiska grundvalar. Tonen blir ibland apologetisk (93), ja närmast självömkande (108). Jag sympatiserar mer med Hengels förståelse av exegetens uppdrag som en balansakt än med Stuhlmachers teologiska förpliktelser och menar dessutom att man måste ta invändningarna mot lidandesförutsägelsernas autenticitet på större allvar än den senare gör.

För det andra är det spännande att följa interaktionen mellan de inbjudna exegeterna och Ratzingerlärjungarna i bokens diskussionsdelar. Av konfessionella skillnader märks inte så mycket. Skiljelinjen går snarare mellan de exegetiska frågeställningarna å ena sidan och det systematisk-teologiska perspektivet hos ”Schülerkreis” å den andra: deltagarna visar ett stort intresse för frågor som änglarnas existens, miraklers fakticitet och försoningens teknikaliteter.

Den tredje och mest intresseväckande punkten är påvens egna ställningstaganden. Med glädje noterar den helige fadern Hengels betänkligheter kring den hypotetiska evangeliekällan ”Q” och ansluter sig till Stuhlmachers tes att Jesus satte punkt för den israelitiska offergudstjänsten. För påven är emellertid den allra mest grundläggande frågan också den mest brännande: vad innebär det att bedriva historisk forskning om Jesus och hur skall denna forskning förhålla sig till kyrkans tro? Påven drar sig inte för att ifrågasätta det sekulära, agnostiska paradigmat, och för att formulera ett alternativt program enligt vilket ”först tron låter oss se och förstå vad som verkligen har hänt” (111). Bortsett från att detta ideal inte låter sig förverkligas annat än i rent konfessionella miljöer innebär det också, enligt min mening, en olycklig försvärning av det exegetiska samtalet. Om tron skall utgöra ett postulat går det inte längre att nå resultat som är giltiga utanför den egna tolkningsgemenskapen, och frågan är om kyrkan i längden vinner på ett sådant förhållningssätt.

Det fina med det akademiska samtalet är till sist ändå att var och en har rätt att framföra och argumentera för sin uppfattning. Man behöver alltså inte hålla med påven i hans slutsatser för att glädjas åt att Benedikt XVI tar initiativ till och själv engagerat deltar i sådana meningsutbyten.

Tobias Hägerland
TD, Lund

Einar Thomassen (red): *Canon and Canonicity: The Formation and Use of Scripture* (Köpenhamn: Museum Tusulanum Press, 2010). 232 sid.

Frågan om kanon tycks högaktuell inte bara när det gäller modern litteratur utan även antik sådan. Samlingsverket *Canon and Canonicity* är en ganska spretig volym om kanon i historia och nutid. Det är också en norsk bok på engelska utgiven i Danmark. Men jag vet inte riktigt vad den iakttagelsen innebär. Det är hur som helst en vacker volym, en behaglig bok att hålla i och en spännande skrift att läsa.

Efter ett kort förord där bokens redaktör redogör för bakgrunden till skriften, som är en samlingsvolym framvuxen ur ett forskningsprojekt i Norge, följer en artikel där samme författare redovisar några utvecklingslinjer när det gäller kristna tankar om kanon. Artikeln är översiktlig. Och jag saknar en problematisering